

Порівняльно-типологічні студії

УДК 821.161.2+821.112.2]-1

DOI: 10.31471/2304-7402-2019-3(55)-125-130

ДИНАМІЧНИЙ ПЕЙЗАЖ У «ПОЕМІ НА РУЙНУВАННЯ ЛІСА- БОНУ» ВОЛЬТЕРА ТА В ПОЕМІ СИМЕОНА ЛИСИНЕЦЬКОГО «ВОЗЗР'ЄННІ СТРАШИЛИЩА ВО ПЕСТЬ І БУДЬ»

К. В. Богатирьова, Г. В. Гуца

*Київський національний торговельно-економічний університет;
e-mail: bogatyriova@ukr.net*

У статті проаналізовано розгортання динамічного пейзажу, який виконує важливу філософсько-психологічну функцію у поемах французького та українського авторів, адже допомагає їм виразити свої емоції та роздуми з приводу тих масштабних стихійних катастроф, які сталися в Португалії та Угорщині та завдали великої шкоди містам й призвели до загибелі місцевих жителів. Автори у своїх творах також висловлювали співчуття городянам, обидві поеми пройняті щирим гуманістичним почуттям, адже вони переживали за долі людей, незалежно від віку, статі та соціального статусу. Поети намагалися показати й переконати читачів, що людство безсиле перед силою природи і не може протистояти нищівній енергії стихії.

Ключові слова: пейзаж, стихійне лихо, географічна локація, фон, гуманізм, переживання.

Видатні літературознавці завжди приділяють значну увагу пейзажу як одному з важливих компонентів при аналізі поетичних творів. На думку О. Камінчук, “прийом паралелізму пейзажу і роздуму є основою постановки філософських питань через зображення природи” [3, с.110]. Лінгвіст-літературознавець Т. Сільман припускає, що “пейзажний елемент приймає на себе функцію невисловлених до кінця почуттів і думок ліричного “я” засобами, які знаходяться ніби за межами словесного вираження” [8, с. 89]. Автори посібника з теорії літератури Р. Уеллек та О. Уоррен зазначали, що “в основі кожного сюжету лежить конфлікт (конфлікт людини з природою, із суспільством, із самим собою)” [6, с. 234]. Літературознавець О. Фрейденберг вказувала, що в худож-

ньому творі, “де є стихія як суб’єкт, там неодмінно буде додатковий акт смерті” [9, с. 88]. У літературознавчій енциклопедії подано два типи пейзажу: 1) статичний, коли автор зображує природу спокійною й врівноваженою; 2) динамічний – під час вирування стихійних сил [5, с. 528]. Крім того, пейзаж може виконувати функцію фону, тобто позначувати місце події [7, с. 229]. Таким чином, пейзажів поетичних творах виконують важливу естетико-психологічну функцію, допомагають авторові розкрити перед реципієнтом емоції, настрої, роздуми, внутрішні душевні переживання, налаштувати на сприйняття радісної чи сумної інформації, а також вказують на географічну локацію певної події.

Мета статті полягає у спробі показати функціонування динамічного пейзажу у “Поємі на руйнування Лісабону” Вольтера та поємі “Воззр’яніє страшилища во Пестѣ и Будѣ” Симеона Лисинецького для висловлення авторського сприйняття трагічних подій, вказати, що обидва автори у своїх творах показали нищівну силу стихій (землетрус у Лісабоні та повінь в містах Буда та Пешт), які за короткі проміжки часу зруйнували прекрасні європейські міста та їх наслідки для мешканців; на передньому плані показано людські страждання, біль втрат, передчасні масові загибелі городян, а також спільну для обох авторів гуманістичну тенденцію у змалюванні трагізму ситуації та горя, у висловленні співчуття знедоленим мешканцям європейських міст, які були знищених неогодою, у філософських роздумах про скороминущість земного життя.

Вранці, 1 листопада 1775 року, у столиці Португалії стався страшний землетрус, який спричинив цунамі та численні пожежі, і в результаті загинули десятки тисяч мешканців міста, були зруйновані палаци, церкви, собори, будинки. Ця катастрофа була наймасштабнішою у XVIII столітті, адже її наслідки були відчутні і в інших європейських країнах – Іспанії, Німеччині, Франції, Швейцарії, Італії. Звичайно, що ця жахлива подія не могла залишитися поза увагою відомих прогресивних європейських мислителів, поетів та громадських діячів. Так, у 1755 році у Лондоні були надруковані “Серйозні роздуми з приводу нещодавнього землетрусу в Лісабоні” Джона Уєслі, а через рік португалець Франсішку Шав’єр ді Олівейра виступив з протестантською апологією “Патетичні розмисли у зв’язку з недавньою бідою в Португалії” [1, с. 114]; французький поет Понс Дені Екушар Лебрєн присвятив цій катастрофі “Оду на лихо в Лісабоні”. Всі ці твори об’єднані авторськими відгуками на стихійне лихо (землетрус 1755 року), яке за кілька годин зруйнувало столицю Португалії та знищило більшу частину населення міста. Слід зазначити, що подібну тематичну спрямованість помічаємо і в творчості відомого французького письменника-просвітника Франсуа-Марі Аруе, який відомий світові як Вольтер.

У філософській “Поємі на руйнування Лісабону” Вольтера динамічний пейзаж розгортається вже на початку твору, коли автор мовить про

“ужасные руины”, “обломки”, “горький прах”, “виденья злой кончины”, “истерзанных детей и женщин без числа // Разбитых мрамором сраженные тела” [2, с. 228]; у цих рядках простежується песимістично-журливий тон і гнівні емоції, адже автору важко зрозуміти чому загинули жителі португальського міста, навіть маленькі діти: “грудных детей в чем грех и в чем вина” [2, с. 228]. За допомогою антитези “лачуги-палаты” автор намагається передати читачам ідею про рівність всіх людей перед силою стихії незалежно від статі, віку та соціального статусу: “сто тысяч бледных жертв, земель своей распятых, // Что спят, погребены в лачугах и палатах” [2, с. 228]. У рядку “Смерть каждому страшна, жизнь каждому постыла” [2, с. 233] антитеза “смерть-жизнь” теж вжита філософом для посилення думки про те, що всі ми смертні й життя кожного – це важкий шлях, який обов’язково треба пройти. Для увиразнення та підсилення емоційного впливу на сприйняття читачів автор використав потужний арсенал стилістичних засобів: оклики “О жалкая земля, о смертных доля злая!” [2, с. 229], рядками “О небо, защити”, “О небо, смилуйся” [2, с. 229] філософ звертається до вищої духовної сили, Творця; поет також розмірковує про те, що важкі випробування необхідні всім людям для переходу в інший світ: “Иль нас пытается Бог, и смертный этот дом – // Лишь узкий переход пред вечным бытием?” [2, с. 231]. Усі стилістичні фігури вжиті для підсилення емоційного впливу на широку читацьку аудиторію, що вказує на виразні елементи ораторського стилю, а емоційно-патетичне авторське “я” увиразнює співчуття, тугу, переживання, любов до людей: “я сердцем возмущен”, “я бога чтить готов, номной и мир любим” [2, с. 229], “вся печаль моя // Взывает к Господу” [2, с. 230]. Своєю реакцією на стихійне лихо автор сміливо розвінчує церковну аксіому (“все на благо”), яка тлумачить, що всі нещастя та катастрофи на землі – це небесна кара за людські гріхи, тому мислителю важко пояснити смерть тисяч жителів Лісабону, всі його думки пронизані щирою тривоною за долю невинних жителів, які загинули під час землетрусу.

Через вісімдесят три роки (у березні 1838 року) в Угорщині сталася масштабна повінь –розлилася річка Дунай. Це теж було велике стихійне лихо, адже загинуло багато мешканців, а міста Пешт і Буда, які виступали центрами політичного, економічного та культурного життя були затоплені водою. “Галіцианин” Симеон Лисинецький в поемі “Воззрѣніе страшилища во Пестѣ и Будѣ”, зобразивши повінь в угорських містах Буді та Пешті, використав динамічний пейзаж, щоб показати руйнівну енергію стихії, горе мешканців, завдану шкоду громаді міста, країні, описав своєрідне протистояння між природою та людиною, в якому остання програє. Автор використав епіграфом рядки із оди Г. Державіна “Тамъ всюду ужась, стонѣ и крики, // Тамъ смерть, боязнь...”, які налаштовують читача на сумний настрій та сприйняття інформації про щось страшне й неприємне (трагічне). Припускаємо, що Симеон Лисинецький

був свідком тих жакливиx подій в Угорщині, він називав причиною нещастя “бурю”, яка принесла багато лиха городянам і містам. Стародавні Буда й Пешт (“славны два городы! // Блеском свимъ котрым отемняли // Гордыи Угерской нивы грады” [4, с. 6]) тепер у руїнах – “дворцы раздавленны”, “палаты истолоченны”; стихія (повінь у баченні автора уподібнюється “страшилищу”) все знищує на своєму шляху – “Тут страшилище все пожираетъ – // Коротко сказат’: все водовъ жертва!” [4, с. 9]. Людські страждання й горе панували скрізь: “Матерь дѣти тутъ свои скликаетъ, // Мужъ корда шукаетъ тамъ женщину; // Брата свого здѣсь сестра взываеъ” [4, с. 9]. Завдяки описам природи Семеон Лисинецький досить яскраво та натуралістично зобразив жакливі картини повені: “льда таянъе городъ збурыло; // Страну вельми нещастливую // Жальомъ и ущербом наполнило”, “Затопленны волнами долины”, “тамъ балка оторванна, // Тутъ бревно; тамъ мѣлница разбита”, “Здѣсь конюшня въ мѣлокъ истребленна” [4, с. 7]. Автор, звичайно, не міг стояти осторонь як поет і громадянин: його твір – це пересторога, в якому він намагається, перш за все, показати страшну силу й масштаби природного стихійного лиха: “гроза со бѣсенствомъ ахъ! скриготить” [4, с. 4], “вѣтръ ѳткуда мятежный повѣваеъ” [4, с. 5], “Да льда таянъе городъ збурыло, // Страну вельми нещастливую // Жальомъ и ущербом наполнило” [4, с. 6], тобто переживання автора виражаються через споглядання хаосу, викликаного негодою, і завданого лиха, висловлений жаль з приводу побачених жакливиx картин зруйнованих повинню міст, випадків мародерства та загибелі людей. Поет змальованими образами-картинами лиха застерігав людей про потребу бути обачними й дбати про особисту безпеку, думати про причини такої кари – за скоєні власні гріхи, необачність, моральні вади: “Гдежь бо ся твоя подѣла гордость? // Но гдежь оное естъ украшеніе? // Где убранство и гдежь но естъ пишность? // Где заволокло я высокъмѣріе?” [4, с. 7]. Створені образи зруйнованих й пограбованих міст, картини смертей мешканців, безладдя, мародерства, підкреслюють силу природи й слабкість людини. Стиль твору досить експресивний та песимістично-оптимістичний: на початку поеми, змальовуючи наслідки повені, автор співчуває мешканцям й сумує з приводу трагічної загибелі їхніх рідних, а в кінці – настрої змінюється, бо на допомогу постраждалим поспішили правителі з інших держав. Звітка про лихо облетіла сусідні країни і “зъ всѣхъ странъ помочъ нещастливимъ стремить” [4, с. 12]: “Тутъ надъ Дунаемъ ли обитатель, // Тамъ ли нарѳдъ надъ Модравіевъ, // Пособляеъ”, король Стефан “руку спасенья” подає; цісар Фердинанд I “милосердя подаеъ правицю” [4, с. 10]; цар Микола I, “государьсѣвернаго царства” [4, с. 12], виділив 5000 “червон-

цев” на допомогу постраждалим. Отже, автор, оцінюючи страшне лихо та його наслідки, вказав на ту обставину, що люди не в змозі подолати стихію самотужки, бо лише підтримка та взаємодопомога сусідніх держав грають вирішальну роль, коли природа постає проти людства. В останній строфі поет оптимістично наголошував на біблійному афоризмові, що все проходить – час загоює всі рани, притупляє біль, життя в містах поступово відновиться після повені, бо допоможуть правителі з інших країн: “Всѣ жалѣнья от обратили, // Да вщирыли въ тоє бѣдствье; // Всѣ до милосердыя ся збудили, // Благодѣнія же чинять дѣйствье” [4, с. 13]. Автор в цих рядках висловлює думку про потребу відбудови міст, тобто спільними зусиллями містян та з дружньою допомогою сусідніх держав зруйновані міста незабаром будуть відновлені.

Отже, динамічний пейзаж виступає в обох поемах важливим інструментом для зображення дійсності та вираження авторських роздумів про силу природної стихії, яка може бути руйнівною та вкрай небезпечною для людей. Спільним для двох авторів є те, що у заголовках творів вказані місця реальних подій (португальський Лісабон у Вольтера та угорські міста Буда та Пешт у Семеона Лисинецького); поеми обох авторів пронизані палким гуманістичним почуттям, адже вони хвилювалися за долю людей, котрі, як виявилось, безсилі перед силою природи і не можуть протистояти нищівній силі стихії.

Література

1. Вагеманс Э. Литературно-философская интерпретация лиссабонского землетрясения: португало-франко-русская теодицея // XVIII век. – Вып. 22. – СПб., 2002. – С. 111 – 121.
2. Вольтер. Поэмы. Философские повести. Памфлеты: Пер. с фр. / Предисл., сост., примеч. В. И. Пашенко / Вольтер. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 493 с.
3. Камінчук О. А. Поетика української романтичної лірики: Проблеми просторової організації поетичного тексту / О. А. Камінчук. – К.: ЛДЛ, 1998. – 160 с.
4. Лисинецький С. Ф. Воззрѣніе страшилища во Песті и Буді наступающаго місяцем мартом 1838 года во время разлитія Дуная Симеоном Феофіл[овичем] Лисинецьким галиціянином тепер кес[арсько]-корол[івського] сожителища Віденьскаго питомцем в мало-руским языку изображенное / С. Ф. Лисинецький. – Відень: Книготискарня о. о. Мехитаристів, 1838. – Відділ стародруків та рідкісних видань НБУ імені В. І. Вернадського, шифр Р 6429. – 15 с.
5. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / автор-укладач Ю. Ковалів. – К.: Видавн. центр “Академія”, 2007. – Т. 1 – 608 с., Т. 2 – 624 с.
6. Рене Уэллек, Остен Уоррен. Теория литературы / Уэллек Рене, Уоррен Остен. – М.: Прогресс, 1978. – 323 с.

7. Себина Е.Н. Пейзаж / Е.Н. Себина // Введение в литературоведение: литературное произведение: основные понятия и термины: учебное пособие / [Л.В. Чернец, В.Е. Хализев, С.Н. Бройтмани др.; под ред. Л.В. Чернец]. – М.: Высшая школа, Издательский центр “Академия”, 2000. – 556 с.
8. Сильман Т. Заметки о лирике / Т. Сильман. – Л.: Советский писатель, 1977. – 223 с.
9. Фрейденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра / О. М. Фрейденберг. – М.: Лабиринт, 1997. – 445 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 2.04.2019 р.

*Рекомендовано до друку д.ф.н., професором,
академіком НАНУ Козаком С. І.*

DYNAMIC LANDSCAPE IN VOLTAIRE’S «POEM ON THE LISBON DISASTER» AND IN POEM OF SYMEON LYSYNETSKYI «A BEAST TO BEHOLD IN BUDA AND PEST»

K. V. Bohatyrova, H. V. Hushcha

Kyiv National University of Trade and Economics;

e-mail: bogatyriova@ukr.net

The article analyzes dynamic landscape that performs an important philosophical and psychological function in the poems of the French and Ukrainian authors, it helps them to express their emotions and reflections on the large-scale natural disasters that happened in Portugal and Hungary and caused great damage to the cities and led to the deaths of local residents. The authors also expressed condolences to the inhabitants in their works, because they worried about the fate of people, regardless of age, sex and social status, both poems permeated with sincere humanistic feelings. The poets tried to show and convince the readers that humanity is powerless and can not withstand the destructive energy of the nature. Landscapes in poetic works fulfill an important aesthetic and psychological function, help the authors to reveal emotions, mood, reflection, inner emotional experiences to the recipient, to adjust to the perception of joyous or sad information, and also indicate the geographical location of a particular event. Dynamic landscape in both poems is an important tool for representing reality and expressing authorial reflections of the power of the nature, which can be devastating and extremely dangerous to people. The titles of the works indicate the places of real events (Portuguese Lisbon in Voltaire’s poem and Hungarian Buda and Pest in Symeon Lysynetskyi’s poem).

Key words: *landscape, natural disaster, geographical location, background, humanism, trial.*